

HAGYOMÁNY

Helytörténeti gyűjtemények Komárom–Esztergom megyében

Komárom-Esztergom megye kulturális öröksége gazdag és sokszínű. Ennek az örökségnek az őrző és bemutató helyszínei a különböző múzeumok és kiállítóhelyek, melyeknek turisztikai jelentősége, súlya az utóbbi években újra megnőtt. A kiállítóhelyek nem pusztán néma tárgyak, képek, szobrok, kiszolgált gépek, használt bútorok gyűjteményei, hanem a megelvenedő múlt templomai. A megyében található múzeumok és kiállítóhelyek változatos szervezeti keretek között működnek, igazodva jellegzetes gyűjtőkörükhöz, gyűjtőterületükhöz.

Az országos múzeumi hálózathoz illeszkedve tevékenykedik a Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Igazgatósága, melyet a megyei önkormányzat működtet. A megyei múzeumi szervezethez tartozik a tatai Kuny Domokos Múzeum, az esztergomi Balassi Bálint Múzeum, a Tatabányai Múzeum és a komáromi Klapka György Múzeum. A megyei szervezettől független, országos intézmények is találhatóak a kiállítóhelyek között. A Nemzeti Múzeumhoz tartozik a vértesszőlősi őskori bemutatóhely, valamint az esztergomi Vármúzeum. Országos gyűjtőkörrel rendelkezik a szintén Esztergomban működő Duna Múzeum. Nemzetközi jelentőségű a Keresztény Múzeum és a Főszékesegyház Kincstára.

A helytörténeti gyűjtemények, tájházak a legkisebb méretű kiállítások a településeken, és a környezetükben lakók hagyományainak, egykori életüknek hűséges bemutatóhelyei. Jelen rövid összefoglalásban nem vállalkozhattunk a megyében található összes helytörténeti vonatkozású gyűjtemény részletes bemutatására. A tájház kategóriába sorolható kiállítóhelyek számát tekintve Komárom–Esztergom megye nem tartozik a legtöbb intézménnyel rendelkező területek közé. Számos településen hoztak létre lokálpatrióta lakosok magángyűjteményüket bemutató helytörténeti kiállításokat. Ezek a bemutatóhelyek az általánosan ismert tárgyak mellett általában rendelkeznek egy-egy, a helyi közösségre jellemző jellegzetes tárggyűjtéssel is.

A *kesztőlői falumúzeum* létrejötté is elsősorban az ott élők munkájának gyümölcse. Az 1964-ben létrehozott gyűjteményt a település egyik legöregebb, 1757-ben épült házában rendezték be. A falu szlovák és magyar lakóinak néprajzi emlékeit bemutató enteriőr mellett az őskortól kezdődő régészeti–történeti anyagot is láthatunk a kiállításon. A falumúzeum udvarán az agrár- és ipartörténeti emlékeket, a régi falusi gazdálkodás és a környékbeli bányászat tanújeleit láthatjuk. Különleges darabja a gyűjteménynek a kézi kevéköztölgép. A *látatlan néprajzi-helytörténeti gyűjtemény* létrehozója a helybeli Szántó István. A helyi népművészet jellemző tárgyait is bemutató tárlat különösen érdekes részét képezi a húsvéti tojásgyűjtemény. A jellegzetes látatlan „petrezselymes” motívum mellett sok más növényi és virágornamentikával díszített tojást is láthatunk.

A kiállítóhelyeken a helytörténeti emlékek gyakran kiegészülnek helyi, de akár regionális vagy országos érdeklődésre is jogosan számot tartó képzőművészeti tárlattal. Ilyen a *dömösi Galéria és helytörténeti kiállítás*, amelynek történeti részét az esztergomi Balassa Bálint Múzeum régészeti és történeti gyűjteményeiből származó tárgyak is alkotják. A kiállítás a gazdag hagyományokkal rendelkező település történetét az őskortól a középkorig mutatja be. Láthatók a Képes Krónika dömösi eseményeket ábrázoló, felnagyított színes miniaturái és az egykori prépostsági templom Árpád-kori oszlopfőjének másolata is.

A hagyományos kézművesség emlékei iránt érdeklődők is találnak érdekes kiállítást a megyében. A *dadi tájház* nádtetős épületében teljesen felszerelt régi kovácsműhelyt tekinthet meg a látogató. A konyhában és a két szobában helytörténeti emlékekből rendeztek tárlatot, amelyen a település 1800-as években készült térképe is látható.

A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat tatai központú múzeumi szervezete több települési önkormányzat által kezdeményezett helytörténeti kiállítás létrehozásában vállalt szerepet az elmúlt évtizedekben. A közelmúltban megkezdődött szervezeti átalakítás eredményeként a megyei múzeum a települési önkormányzatok kezelésébe adja az emlékházak, helytörténeti gyűjtemények és tájházak fenntartását. A szakmai felügyeletet természetesen továbbra is ellátja a múzeumi szervezet.

A Dorogi Szénbányák Vállalat üzemi gyűjteményeként még 1983-ban nyílt meg a helyi *Bányász Emlékház*. A gyűjtemény bemutatja a szénmedencében több, mint kétszáz éve folyó bányászat tárgyi és írásos emlékeit. Az egykori kolónia ház három helyiségében, huszonkét tárlóban láthatók az egykori szerszámok, a bányaművelés eszközei, dokumentumai. Dorog településtörténetének rövid bemutatása kiegészül egy helyi ásványgyűjtemény anyagával.

Az elmúlt két évtizedben szlovák és német nemzetiségi tájházak is létrejöttek a megyében. Az esztergomi Balassi Bálint Múzeum segítségével valósult meg a *pilisszentléleki szlovák tájház* kiállítása. Szintén *szlovák tájház az oroszlanói*, amelynek berendezését a tatai Kuny Domokos Múzeum gyűjteményére támaszkodva készítették el. A XIX. század végén épült telkesgazdaházban 1987-ben nyílt meg a kiállítás. A háromszobás lakóház konyháját és szobáit enteriőrszerűen rendezték be, elsősorban a településen gyűjtött anyagból válogatva. A kiállított tárgyak közül különösen érdekesek az egykori oroszlanói viseleteket bemutató ruhadarabok. Az udvart keresztben lezáró pajtában a földművelés eszközei láthatók. A lakóházzal szemben álló nyári konyha és az alatta lévő pince berendezése híven mutatja be a tejjagdalkodás és a szőlőművelés hagyományos eszközkészletét.

A tatai Német Nemzetiségi Múzeum a kecskédi, tarjáni tájházak létrehozásában működött közre. A *kecskédi Faluháznak* nevezett nemzetiségi tájház és múzeum (Heimattmuseum) 1995-ben nyílt meg. A kiállításnak helyet adó zsellérház a XIX. század második felében épült. A szobát és konyhát enteriőrszerűen, helyben gyűjtött tárgyakkal rendezték be. Különösen érdekes a jó állapotban megmaradt hagyományos menyezetes ágy. A kamrában a község történetére vonatkozó tárgyak és dokumentumok láthatók, s itt vannak kiállítva a hagyományos paraszti gazdálkodás eszközei is.

A *tarjáni tájház* a település egykori „Nixbrot” nevezetű zsellérsorán áll. A kiállítás 1982-ben nyílt meg a XVIII. században épült vályogházban. A háromszobás ház berendezésében XIX. században készített helyben használt bútorok és szerszámok láthatók. A szomori és a csolnoki helytörténeti gyűjtemények egyaránt a XX. század elején épült házban látható kiállításain a helyi hagyományos német életmód, bányászcsaládok mindennapjait bemutató lakásbelsőket láthatók. *Csolnokon a bányászati emlékkiállítás* keretében a hivatásra utaló szerszámok, emlékek is várják a látogatókat.

A helytörténeti kiállításoknak helyet adó épületek, tájházak egy részét az eredeti melléképületek nélkül rendezték be. A *héregi falumúzeumnak* helyet adó 1900 körül épült hosszú parasztház gazdasági épületeit is felhasználták a kiállítás rendezői. A tárlaton az egykori viselet darabjait is bemutatják. A helytörténeti gyűjtemények esetében gyakran előfordul, hogy nem egy teljes épületet rendeznek be a helytörténeti anyag bemutatására, csak egy műemlék épület egy-egy szobáját, helyiségét. Ilyen kis kiállítás őrzi *Csép helytörténeti emlékeit*, amelyek között dokumentumok, fényképek mellett a paraszti munkaeszközök és viseletdarabok is helyet kaptak. Hasonlóan zajlott az 1996-ban megnyílt, hangsúlyozottan még nem végleges *kocsi tájház* előkészítése. A millicentenáriumi időszak szinte kényszerítő jellegének hála, ma egy egyébként érdekes és értékes XVIII. század végi, XIX. század eleji csonka állapotú épület szobája és konyhája látható még, csak az időbeli egységesség látszata nélkül. A hiányzó épületrészek későbbi kialakítása, a telekrendezés hagyományos megoldása még bizonytalan ideig várat magára. Emlékeztet a helyzet a több éve megnyílt *vértesszőlősi faluház* esetére. A lakottan megvásárolt s a lehetőségekhez képest jól helyreállított lakóépület – két konyhás hosszúház berendezett szobákkal – végében épült meg egy modern vizesblokk, amelyet az istálló és fé-

szer követ. A ház berendezése a szlovák nemzetiségi lakosság életformájának megfelelően mértéktartóan egyszerű, a konyhai tüzelő rekonstruálása viszont hagy némi kívánnivalót.

A helytörténeti kiállítások egy jellegzetes csoportját alkotják egy-egy település híres szülöttjének emlékeit bemutató emlékházak. A Kossuth-díjas egyetemi tanár, turkológus, történész-akadémikus *Fekete Lajos* *tardosi szülőházában* rendezett emlékkiállítás felidézi pályafutását, munkásságát. A szomszédos épületben berendezett falumúzeumban a legendásan szegény *tardosi szlovák kőbányászok, fuvarosok* 1920-as életmódját bemutató enteriőr látható.

Eredetileg *Csokonai Vitéz Mihály* szerelmének és múzsájának *Vajda Júliának egykori lakóháza* helyén jött létre az *irodalmi emlékhely Dunaalmáson*. Az 1971-es megnyitás óta néprajzi, helytörténeti anyaggal is bővült a gyűjtemény, amelynek érdekessége egy 1848-ból származó postláda.

A magyar színművészet egyik legnagyobb alakja, *Jászai Mari* halálának ötvenedik évfordulójára (1976 októberében) nyílt meg *ászári szülőházában* az életútját bemutató kiállítás. Az emlékház kisebbik szobája a művésznő gyermekkorát idézi: tisztán, de szegényesen berendezett parasztszoba ez. A nagyobb szobában elhelyezett anyag mutatja be színészi pályafutását. A bejárat közelében látható utazóládája, vidéki fellépéseinek néma tanúja. A falakon körben szerepképek sorakoznak.

Ácseszéren *Táncsics Mihály* szülőházában 1971-ben nyílt meg az emlékkiállítás. Az épület a falu régi utcavonalas házsorának jellegzetes oldaltornácus kis háza. Az épületbe belépő látogató a szabadkérményes, közepén kenyérsütőkemencével ellátott konyhába jut. A két szoba közül a konyhától balra eső helyiség a XIX. század közepének paraszti lakáskultúráját mutatja be. A jobb oldali szobában elhelyezett kiállítás *Táncsics Mihály* életpályáját követi nyomon.

A helytörténeti kiállítások között kivételesnek értékelhetjük a *bábolnai ménesbirtok történetét bemutató múzeumot*. Az egykori Kaszinó épületében látható, néhány évvel korábban átalakított és felújított tárlat a két évszázados helyi arabló-tenyésztés történetét mutatja be, kiegészítve a Bábolnán tenyésztett lovak díjaival. Bábolnán látható még az Rt. Kezelésében lévő *vadász-múzeum* és a *kocsimúzeum* is.

A Komárom-Esztergom megyei helytörténeti kiállítások az országos helyzethez hasonlóan igen változatos képet mutatnak. A helyi kezdeményezéssel létrejövő tárlatok fenntartásának terhei hosszú távon nehezen viselhetők széleskörű összefogás nélkül. A megyei múzeumi szervezet átalakítása után a szakmai felügyelet gyakorlása megnehezül. A spontán alakuló „tájházak”, „faluházak”, „falumúzeumok” anyagának szakmai értékei igen változatosak. A gyűjteményeknek helyet adó épületek egy része sajnálatos módon igen rossz állapotban van. Felújításuk központi, külső támogatással végezhető csak el. A helytörténeti gyűjteményeket létrehozó magánszemélyek lehetőségei korlátozottak és amennyiben nem válnak a település közösségének elfogadott értékeivé a lassú pusztulás vár rájuk.

Számos esetben megfigyelhető az a helytelen gyakorlat, hogy a múzeumi szervezetet csak a már meglévő, sőt lényegében már felújított ház berendezésekor keresték meg a szervezők. Így fordult elő, hogy alkalmanként a kevésbé jellegzetes épületeket is helyreállítják és berendezik tájházzá. Az így létrejövő spontán kialakuló tájházak esetében az egyébként tiszteletre méltó lelkesültség muzeológiai szempontból hibás, téves eredményekre is vezethet. Ez a tény már a tájházak alapításának ún. „nagy időszakában” is ismert volt s mégsem változott alapvetően napjainkig.

Dr. Kemecsi Lajos

*Az almási csata
(1849. augusztus 3.) emlékműve*

Az esztergomi Balassa Bálint Társaság rövid története (1926–1946 és 1980–)

A képzőművészek, irodalmárok, zenészek és a társadalomtudományok művelőinek összefogását Réthey Prikkel Marián bencés tanár vetette fel először 1913-ban az Esztergom és Vidéke egyik számában és névadóként Balassa Bálintot ajánlotta. Az első világháború miatt azonban ezzel nem foglalkozhattak. Végül – többek ellenzése után – az Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulattól (1894-ben alakult) elkülönült a Balassa Bálint Irodalmi és Művészeti Társaság (1926. április 15-én 23 értelmiségivel az élén 60 levelező és 12 tiszteletbeli taggal). A két Társaság elnöke Lepold Antal prelátuskanonok lett, az új Társaság alelnöke Einczinger Ferenc, főtktára Homor Imre volt, akiknek munkáját 3 szakosztály (tudományos-irodalmi, szépirodalmi és művészeti) vezetői segítették.

A Társaság, mint kezdeményező a városépítésben is aktív szerepet játszott, amikor több nevezetes személy szobrának felállítását kezdeményezte. Működésének húsz esztendeje alatt bizonyította, hogy komolyan vette vezető szerepét a város irodalmi, művészeti, tudományos életében. Az alábbiakban ebből csak néhány kerülhet felsorolásra.

Díszközgyűlés 1926 decemberében: előadók Császár Elemér, Bányai Kornél, Gerevich Tibor, Homor Imre, Bánáti Buchner Antal (irodalom, zene), Jaschik Álmos, Keplingerné Bach Gizella, Maksay Nelly, Hidegh Béla, Hessky Iván, Nyergesi János, Magyarász Imre, Pirchala Imre, ifj. Vitái István, Holló Kornél és Hellebrand Béla (művészet).

A Szépirodalmi Szakosztály 1927. január 17-én ülésén Asbóth Károly, Walter Margit és Féja Géza székfoglaló előadást tartottak. Különösen jelentős volt Féja Géza Ady Endre méltatása és méltó rangra emelése. Nem sokkal ezután a szakosztály meghívta Mórincz Zsigmondot is, aki pedig nemkívánatos személy volt egyes egyházi körökben.

A párizsi Magyar Akadémia és a Társaság közös kiadásában, Bányai Kornél szerkesztésében „Forrás” címmel kilenc fiatal költő műveit bemutató antológia jelent meg köztük Féja Gézával, Erdélyi Józseffel, Szabó Lőrincsel.

A Tudományos-Irodalmi Szakosztály főleg egyházi témákkal foglalkozott. A május 2-án tartott ülésén Lepold Antal Prohászka Ottokárra emlékezett. Ezt igazolja az is, hogy a Társaság által rendezett egyik bál fővédnökségét Serédi Jusztinián hercegprímás vállalta. Ekkortájt vetődött fel az önálló évkönyv kiadása is, de a közlemények végül a Társasággal szoros kapcsolatban álló Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat évkönyvében, az Esztergom Évlapjaiban (Annales Strigonienses) jelentek meg.

A képzőművészek – Fuchs Hajnalka, Kontuly Béla – kiállításai során több országos díjat nyertek el.

Jelentős esemény volt még 1927-ben Bánáti Buchner Antal társasági tag vezetésével megnyitott Zeneiskola is, amihez Balassa-ünnepély is társult, Lepold Antal és Babits Mihály előadásával.

A farsangi mulatságok között megrendezték 1929 februárjában a Balassa Bált is, amit a Társaság művészei több alkotással tettek emlékezetessé (Hellebrand Béla alkalmi érme, Németh Gábor rézkarca, Hollóné Fuchs Nelly gyöngykoszorúja).

Röviddel a bál után, 27-én Budapesten Bányai Kornél és Féja Géza szerepelt a Bartha Miklós Társaság Vigadó-beli irodalmi estjén Bibó Lajos, Erdélyi József, Fodor József, József Attila, Kodolányi János, Medgyasszay Vilma és Maklár Zoltán társaságában.

Az év végén Bányai Kornél elköltözött Esztergomból és helyébe, a szakosztály élére Obermüller Ferenc került.

Rövid – egyéves – szünet után 1931 januárjában ismét jelentkezett a Társaság annak ellenére, hogy addig nem említették meg a sajtóban, pedig Babits Mihály a Kisfaludy Társaság tagja lett és kitüntették a Francia Becsületrenddel továbbá Nyergesi Jánosról is bőven írt az Esztergom című lap. Babits 1931. március 1-én kelt levélben köszönte meg a Társaság gratulációját.

Országos hírnek számított az is, hogy 1931. november 1-én a Kazinczy emlékülésen első előadásra Lepold Antalt kérték fel.

Ugyanebben az évben Zákonyi Mihály, a Főszékesegyházi Könyvtár vezetője bejelentette, hogy megtalálta a Balassa család bibliáját, amelyben hiteles adatok bizonyították Balassa Bálint pontos születési és halálozási dátumát, ami addig vita tárgyát képezte: „a nagy költő 1554. október 20-án délelőtt 9 órakor született Zólyom várában, s 1594. május 30-án halt meg Esztergomban”. Ennek alapján elemezte Zákonyi 1934-ben írt tanulmányában, hogy a Balassa Bálint nevének írásában szereplő több változat (Balassa, Ballasa, Balasi, Balassi, Balasa) közül jóval gyakrabban szerepel a Balassa és nem a Balassi. (Társaságunk e szerint használja a Balassa nevet).

Decemberben létrejött az első hivatalos kapcsolat a balassagyarmati Madách Társaság és az esztergomi Balassa Bálint Társaság között. December 18-án az Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulattal közösen emlékeztek meg Katona István történetíró halálának 200. évfordulójáról.

Szintén közös tudományos emlékezés volt a fenti Társasággal 1933. október 28-29.-én a török időkkel kapcsolatban, ami magába foglalta Sobieski-t is, aki emlékművet kapott.

Vak Bottyán szobrának leleplezése 1934-ben történt, amelynek rendezésében részt vállalt a Balassa Bálint Társaság is. Nyáron Török Sophie, Medgyasszay Vilma és Babits Mihály szerepeltek a Társaság egyik rendezvényén. Ebben az évben meghalt a 37 esztendőes Bányai Kornél.

A modern képzőművészeti kiállítás 1934. október 7–15. között országos eseményt jelentett, amit a Vajda János és Balassa Bálint Társaság együtt nyitott meg, ami azután vándorkiállítás lett Ferenczy Károly, Rippl-Rónai József, Mednyánszky László, Csontváry Kosztká Tivadar, Gulácsy Lajos, Csók István, Rudnay Gyula, Koszta József, Vaszary János, Iványi Grünwald Béla, Fényes Adolf, Kernstok Károly, Egry József, Márffy Ödön, Bernáth Aurél, Berény Róbert, Derkovits Gyula, Czöbel Béla, Szőnyi István, Kmetty János, Szobotka Imre, Kádár Béla, Aba Novák Vilmos, Bornemissza Géza, Perlott Csaba Vilmos, Pekári István, Ferenczy Noémi és Scheiber Hugó műveivel. Elsősorban Einczinger Ferenc rendezte Kárpáti Aurél, Bárdos Miklós és Vértés Gusztáv segítségével.

Két év múlva, 1935 nyarán a Vajda János Társaság Esztergomban tartotta vándorgyűlését, amelyen ott volt Babits Mihály, Kárpáti Aurél, Kosztolányi Dezső, Laczkó Géza, Pünkösti Andor, Szabó Lőrinc és Török Sophie. A két társaság kézfogását államalapító királyunk városában a közös cél értelmében természetesnek és jelképesnek tekintették.

A Balassa Társaság 1934-től a Szent István-év népszerűsítése révén vette ki részét. Részben ennek is köszönhető, hogy Lepold Antal 1936-ban felvették az Akadémia levelező tagjainak sorába. A Szépirodalmi Szakosztály ebben az évben csak egyetlen estet rendezett, amelyen Medgyasszay Vilma szerepelt.

Az esztergomi Vitézi Szék és a Katolikus Diákszövetség határozatot hozott 1938-ban a Balassa szobor felállításáról, amit a Társaság is támogatott ezer pengővel. A pályázatot Dózsa Farkas András alkotása nyerte el. A Balassa kultusz ápolására 1937-ben közgyűlésen határozták el, hogy Balassa-ezüstserleget készítenek.

A következő korszakot a Tudományos–Irodalmi Szakosztály aktivitása jellemezte, ami évfordulók rendezésében és a Babits Mihállyal való kapcsolat erősítésében, képzőművészeti tárlatokban nyilvánult meg.

Az első bécsi döntés során visszanyert vármegyék élénkítették a Társaság életét. Igyekeztek kapcsolatot teremteni az új területekkel, ami újabb korszakot jelentett, például 1938-ban a lévai látogatása és programja, amelynek során mindkét részről értékes előadások hangzottak el és az esztergomiak a Balassa-kultuszt emelték ki.

A 1939-es évtől néhány kiállításra, irodalmi estre került sor. A háborús hangulat rányomta kultúrát gátló bélyegét a Társaság működésére is. A második világháború előtt már csak annyi tudható, hogy Lepold Antal elnök a Balassa dokumentumokat elrejtette a Főszékesegyházi Kincstárban. Az 1940. december 12-i közgyűlésen regisztrálták a tagok számának csökkenését. Mindezek ellenére felvették a kapcsolatot a lévai Reviczky és –1940 áprilisában – a Madách Társaságokkal.

Babits Mihály 1941. augusztus 4-én meghalt, akit néhány nappal halála előtt vett fel a Magyar Tudományos Akadémia tagjai sorába.

A Társaság 1943-ban részt vett Csepreghy Ferenc népszínműíró emléktáblájának elkészítésében, amelynek az elhelyezésére 1944. június 31-én (?) került sor.

Ebben az évben a Balassa Bálint Társaság és az Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat egyesült Balassa Bálint Történelmi és Művészeti Társaság néven.

A második világháborút követően egy esemény fűződött a Társaság nevéhez, amikor Nyergesi János megnyitotta kiállítását Nyergesújfalun. A Szabad Esztergom még utoljára interjút közölt Einczinger Ferencsel, aki alelnökként képviselte a Balassa Bálint Társaságot.

*

Kaposi Endre az 1980-ban újjáalakult Társaság főtítkára 1986-ban jelentésében azt írta, hogy „Az 1926-ban megalakult Esztergomi Balassa Bálint Irodalmi és Művészeti Társaságnak a második világháború után *nyoma veszett.*” A különböző egyesületek és társaságok 1946–47-ben kiadott dokumentumaiban a Balassa Társaság neve nem szerepel.

A Társaság újjászervezésének gondolata csak a Városi Tanács VB 74/1977. X. 20. számú határozata után vetődhetett fel, amikor az kimondta, hogy a Művelődési Osztály gondoskodjon a Balassa Bálint Társaság felújításáról.

A Társaság 1980. március 1-jén tartotta újjáalakuló közgyűlését és vállalta jogelődjének haladó hagyományait, amit az akkor megfogalmazott szervezeti és működési szabályzat 2. §-ában részletezett, s amiből itt egy-két mondat említést érdemel: „1. 2. A városi tudományos és művészeti élet kapcsolatainak erősítése a megye, a régió és az ország tudományos és művészeti életével.” (...) „II. Társaság jelenlegi struktúrája a tagság soraiból választott héttagú elnökségből az »Esztergom Évlapjai« öttagú szerkesztő bizottságából és háromtagú számvizsgáló bizottságból áll.” (...) „Újjáalakuláskor a Társaság taglétszáma 35 fő volt, jelenleg 48 fő.” (...) „Kiemelkedő eredménynek tekintjük évkönyvünk két évenkénti rendszeres megjelenését (...)” „Alapvető feladatunknak tekintjük a Balassa kultusz ápolását. Ennek kifejezésésképpen évente megkoszorúzzuk a katonaköltő szobrát, és más szervekkel közös megemlékezést tartunk halálának évfordulóján. Több alkalommal rendeztünk zenés műsort névadónk megzenésített verseiből és forrásértékű tanulmányokat tettünk közzé a személyével és életművével kapcsolatos zenei emlékyagról.”

A Társaság tervezte, hogy 1973-ban – amikor a város 1000 esztendő fennállását ünnepli – a jubileumi tudományos ülések anyagából megszerkeszti az Annales Strigonienses millenniumi számát, ami végül csak 1979-ben jelent meg. Ebben található a Társaság rendezvényeinek felsorolása 1983-tól 1987-ig. Ebben az időben a Társaság elnöke Kollányi Ágoston filmrendező volt, akit dr. Gyarmati Lajos főiskolai igazgató, majd e cikk írója követett.

A Balassa Bálint Társaság ebben az időszakban évente 5-6 rendezvényt szervezett irodalmi, tudományos, művészeti, régészeti, zenei, építészeti tárgykörökből és azután is mindvégig évente megrendezte a Balassa-szobor koszorúzását, tagjai tudományos előadásokat tartottak neves személyek és események jubileumán (Balassa Bálint, Babits Mihály, Vitéz János, Mindszenty József, Mayer István, Einczinger Ferenc, Bajor Ágost, Balassa Bálint Múzeum Baráti Köre, Levéltári Napok, Egyház és állam kapcsolata, Egyházi Mecenatura, Lux Pannoniae, Mater et Magistra, Millenniumi emléknep, Szent Korona, Esztergomi Ünnepi Szt. István Napok, Híd-napok, Balassi Nemzeti Intézet rendezvényei, Megyei Orvosnapok, Esztergomi műhelyek továbbá helytörténeti és egyházi szimpóziumok, kiállítások, Esztergom Barátok Egyesülete emléktúja Hybbére, Gitár-fesztivál stb.). 1999-től a Társaság Balassa emléklapett adományozásának hagyományát indította el.

A Társaság a Balassa emlékévkben (2004) jubileumi kötetet szerkeszt.

A Társaság tagjai nemcsak az Annales Strigonienses egyes számaiban, hanem helyi, megyei, hazai és külföldi lapokban is szerepelnek tudományos közleményekkel, amelyekkel növelték és növelik Esztergom tudományos és művészeti hírnevét, s ezzel eleget tesznek a Társaság vállalt kötelezettségeinek.

Dr. Leel-Össy Lóránt

Irodalom

Bárdos Istvánné: Az Esztergom Évlapjai repertórium (1925–1994) 2000. 321–339. old.

Bányász emlékek és -hagyományok Tatabányán

Akik Tatabányán vagy közelében élnek, azoknak még ma is hihetetlen, hogy a város bányászatáról már csak múlt időben, mint emlékről, mint hagyományról beszélhetünk. Nem csoda, hogy így éreznek, hiszen az elmúlt több mint száz esztendő a bányászat jegyében, annak döntő befolyása alatt alakult ezen a vidéken.

A Vértes és Gerece közötti völgyekben már a XVIII. században bányásztak szenet az Esterházy birtokon, Vértessomlón, akkori nevén, Zsemlyén, vagy – többnyire betelepített németek által lakott falu lévén – német nevén, Schemlingen. Ennek a bányászkodásnak sok írásos és tárgyi emléke maradt fenn napjainkig. Még arról is vitatkoznak a történészek, hogy melyik volt az első szénbánya hazánkban a brennbergbányai, vagy a vértessomlói. Az írásos források alapján a somlói, de a hagyományok szerint a brennbergi.

Ez a vértessomlói szénbányászat adta az ötletét annak, hogy a környéken érdemes kutatni szén után, mi több: a vértessomlói oligocén korú szén mellett eocén széntelepek is valószínűsíthetők a vidéken. Erre a gondolatra jutott az a szénbányászati vállalkozás, amely 1891-ben alakult Budapesten és Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulat néven került bejegyzésre a cégkönyvbe. A MÁK Rt. 1894-ben megvásárolta az Esterházyaktól egy csaknem 60 ezer holdnyi területen a szénkutatás és kitermelés jogát. Az eredményes kutatások után, 1896-ban lemélyítették az első aknát, és 1897-ben megindult a termelés. A XX. század első felében mintaszerűen felépített kapitalista vállalkozás jött létre, a század második felében a megváltozott társadalmi-gazdasági feltételeknek megfelelően szocialista nagyvállalat épült ki a szénbányászat alapjain. A szorosán vett tatabányai medencéből 1987-ben jött fel az utolsó csille szén. Miután a tatabányai szénbányászat jövőjét jelentő oroszllányi medence szénmezőinek kitermelését 1957-től az Oroszllányi Szénbányákra bízta az akkori kormányzat, a tatabányaiak a medencétől keletre kezdték feltárni a széntelepeket. Csordakúton, Nagyegyházán és Mányon nyitottak új bányákat, de ezeket 10–15 év múlva be kellett zárni a szénigények csökkenése és a termelési költségek növekedése miatt. Utolsóként a Mány I/a. bányauzemet zárták be 2004 tavaszán.

Ahogy a középkori Magyarország gazdagságát az észak-magyarországi bányavárosok teremtették meg, a múlt század második felében, a nagyipar kialakulásának időszakában a szénnek, az ipar kenyerének a birtoklása hordozta magában a fejlődés lehetőségét. A bányás és ipartelepek létrehozása gyökeres változást hozott a tatabányai járásban, Tatabánya elődtelépülésein – Alsógallán, Felsőgallán és Bánhidán. Nemcsak az aknatornyok, szállítópályák, raktárépületek és más ipari objektumok megjelenése jelentett változást, hanem az ország más, távoli tájairól érkező, más szokásokat magukkal hozó, a helyiek által sokszor malíciával csak „gyütt-menteknek” nevezett idegenek tömeges megjelenése is. A községek eredeti lakosságának a többszöröse vándorolt ide az akkori Magyarország minden tájáról: a közeli Esztergom vidéki szénbányákból jöttek a gránerek, a felvidéki Liptó megyéből a liptákok, de jöttek Észak-Magyarországról, Erdélyből és a dunántúli bányavidékekről is. A Monarchia távolabbi részeiből – Sziléziából, Szlovéniából – is érkeztek vállalkozó szellemű, vagy jobb megélhetést kereső munkások. Volt olyan, aki nem maradt sokáig, de a legtöbbje végleg letelepedett az új bányatelepen. Akik maradtak, a hosszú évek során megszokták egymást, alkalmazkodtak egymáshoz, átvették egymás szokásait. A bánya egyre meghatározóbb lett a községek számára. Folyamatosan alakult a hagyományait máig őrző községek, és a saját hagyományait magukkal hozó, eleinte inkább csak a bányatelepen élő bányászok kapcsolata, formálódott a mai Tatabánya.

A szénbányászatra épülve elkezdődött a gyors ütemű iparosodás. 1898-ban már megindult az áramtermelés a tatabányai erőműben. Ennek volt köszönhető, hogy Tatabányán használhattak először villamos energiát magyarországi bányában. Az ország villamosításának első időszakában jutott fény az otthonokba, és jelent meg a közvilágítás nemcsak a bányatelepen, hanem a környező településeken is. Mindenki büszke volt, hogy bányásztelepülésen, bányászvárosban él. Sorra jöttek létre az ipari üzemek, az erőmű után mész-kőbánya, ehhez csat-

lakozva a cementgyár, majd karbidgyár, brikettgyár, ferroszilícium gyár, alumíniumkohó, számtalan munkahelyet teremtve.

Az ipari objektumok mellett a munkaeő odacsalogatása és megtartása érdekében munkás- és tisztviselő lakótelepeket is épített a részvénytársulat a kornak megfelelő infrastruktúrával. A MÁK Rt. építette meg az élelemtárakat, a kereskedelmi hálózatot, a kórházat, az első tudószanatóriumot, a strandot, hozta létre a sportegyesületet, gyakorlatilag mindent, amire egy emberi közösségnek szüksége lehet. A kulturális intézmények közül a bánya első közművelődést szolgáló intézménye – a Népház – a mai napig a város legpatinásabb épülete. A város ma már nagy erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy az egykori bányatiszti kaszinót visszaszerezze jelenlegi tulajdonosától, és kulturális célokra használhassa a szép, szecessziós épületet, helyi nevén a „tulipános házat”. A bánya alapította és működtette a Bányász Szimfonikus Zenekart, a Bányász Fúvószenekart, a Bányász Művészegyüttest. A bánya emléket őriz az óvárosi, Szent Istvánnak szentelt bányatemplom is.

A II. világháború után az államosított szénbányászat központi akaratból kitüntetett helyzetbe került, így megmaradtak azok a lehetőségei, amelyek kedvezőbb helyzetbe hozták a többi iparágnál. Ez azt eredményezte, hogy a bányavállalat továbbra is jelentős szerepet vállalt a város fejlesztésében és üzemeltetésében. Ez a helyzet tartott mintegy 1985–1987-ig, mikortól a gazdasági környezet és feltételrendszer változása miatt a bánya veszteséges lett, és fokozatosan felhagyott a város kulturális és sport életének nagyvonalú támogatásával.

A szénbánya ellehetetlenülése és a rendszerváltás időben szinte egybeesett. A város új vezetése eleinte igyekezett volna gyorsan megszabadulni a bányászat terheitől, sok esetben még az emlékeiktől is. A bányásznap ünnepségeket csak Borbála napra akarták korlátozni, új városi ünnepet hoztak létre a bányásznapi helyett, illetve annak ellensúlyozására. A városi intézmények és együttesek nevéből száműzték a „bányász” kifejezést, még a város címeréből is kivették a bányászat jelképét, az ék-kalapácsot. A bányász díszegyenruha viselése már nem adott okot büszkeségre. A száz éves múltira visszatekintő, szép, magyaros „jó szerencsét!” bányásköszöntést az iskolákból eltanácsolták, vélhetően „vulgárszocialista csengése” miatt.

Néhány évig úgy látszott, hogy a százéves bányászkodásnak minden emléke eltűnik. Az anyagi bázist jelentő bányavállalat „beolvadt” az erőműbe, az egykori bányavállalati dolgozók érdekérvényesítési lehetőségei nagyon beszűkültek. Szerencsére a tatabányai erőművek hamar sorsközösséget vállaltak a bányászokkal, aminek köszönhetően újra volt mecénása a bányászünnepeknek, de más kezdeményezések is megindultak a városban.

A hagyományok megőrzésének kiindulópontját jelenthette a megszűnt bányaüzem létesítményeiben megvalósított Szabadtéri Bányászati Múzeum, melyet 1988-ban adományozott a bányavállalat a Komárom-Esztergom megyei Múzeumi Igazgatóságnak. Ez a kiállítóhely lehetővé tette a bányász tárgyi emlékeinek összegyűjtését a felszámolásra került bányauzemekekből. Itt lehetett kialakítani a bányászrendezvények helyszínét is. Ez segített bebizonyítani mindenki számára, hogy Tatabányát a bányászat alakította városá, a „bányász múltat” nem lehet eltagadni, sőt jogosan lehet vele büszkélkedni. A tatabányai bányavállalat történetén nagyszerűen be lehet mutatni mind a kapitalista, mind a szocialista iparfejlődés jellegzetességeit. A múzeum mindegyike nagyszerű lehetőséget adott.

Amikor a rendszerváltást követően ismét lehetőség nyílt civil szerveződések létrehozására, számos kezdeményezés indult a régi hagyományok ápolására, megőrzésére. A bányavállalat – felismerve a múzeumban rejlő lehetőségeket – 1991-ben a helyi múzeum tevékenységét segítő alapítványt hozott létre Szabadtéri Bányászati Múzeum Alapítvány néven. Magánszemélyek kezdeményezték alapítvány megszervezését egy Szent Borbála szobor felállítására Tatabányán. Szintén magánszemélyek hívtak életre alapítványt a Tatabányai Bányász Hagyományokért. A három alapítvány létrejötte is jelezte, hogy nem reménytelen a bányászat emlékeinek a megmentése, életben tartása, sőt szükség van az elfelejtett hagyományok felújítására is.

Elsősorban ezeknek a civil kezdeményezéseknek köszönhetően sikerült a kedvezőtlen tendenciákat megfordítani, így Tatabányán ma újra büszkék a bányászmultra még akkor is, ha már nincs bánya a városban. Jól jelzi ezt, hogy a város képviselőtestülete a bányászok ünnepén, Szent Borbála napján ünnepi közgyűlést tart, amelyen a város arra érdemes polgárainak átadják a városi önkormányzat által alapított kitüntetések. Ezt követően a képviselőtestület tagjai is kivonulnak Szent Borbála szobrához, és gyertyát gyújtanak a bányászok tiszteletére. A téli bányászünnepeket a bányásztemplomban szentmise zárja. Itt érdemes megjegyezni, hogy Borbála-napkor a szocialista időszakban is volt ünnepi szentmise a bányásztemplomban, legfeljebb nem kapott nagy publicitást.

A város bányászat iránti elkötelezettségét jelzi az is, hogy nemcsak a régi bányaközpont környékén, Tatabánya-Óvárosban, hanem már az újjvárosi városrészben, a város jelenlegi központjában is emelnek bányász emlékműveket. Itt állították fel 1995-ben Péterfy László Szent Borbálát, a bányászok védőszentjét ábrázoló szobrát. Határozat született már arra, hogy még 2004-ben minden délben, harangjáték formájában hangzik el a városközpontban az egyik legszébb – a „Tisztelet a bányász szaknak!” című – bányászdal (a közép-európai országokban ez a bányászhimnusz), ünnepeken pedig a magyar bányászhimnusz. Tervezik egy 1956-os bányász emlékmű felállítását is, melynek egyik eleme lenne az egykor a síkvölgyi aknáknál állt kapu, amelyen keresztül a közmunkára ítélték táborból (KÖMI-tábor) mentek a bányába dolgozni az 50-es évek elején az elítéltek.

A régebbi időkben a bányászok ünnepét a bányászati jogot birtokló kegyúr születés- vagy névnapján tartották szerte Európában, illetve a katolikus bányavidékeken a bányatemplom védőszentjének ünnepén. A legtöbb esetben ez Szent Borbála napja volt, de más helyeken ugyanúgy tartottak bányászünnepeket Szent Anna napján is. Tatabányán az ótelepi bányásztemplom védőszentjének ünnepén, Szent István napján volt a bányászbúcsú. Ezen a nagyobb ünnepen kívül más alkalmakkor is tartottak bányásztalálkozókat, a német nyelvtérületen un. „Knappentagokat”, melyeknek minden esetben a bányászösszetartás, a bányászbarátság erősítése volt a fő célja. Magyarországon 1951 óta ünneplik minden bányavidéken egy időben, szeptember első hétfőjén a bányásznapot az 1919-es tatabányai csendőrsortűz bányász áldozataira emlékezve.

Tatabánya-Óvárosban az egykori bányavállalati székház előtt áll az 1968-ban felállított régi Központi Bányász Emlékmű. Az egykori „nagyirodát” – ahogyan a helyiek nevezték a bánya központját – egy vállalkozó csoport megvásárolta és első dolga volt eltávolítani az épület oldaláról az ott lévő bányász domborművet (egy babérággal körülvelt bányász ék-kalapácsot).

Ez jellemző volt a kilencvenes évek hangulatára. Ettől függetlenül ma is a téren lévő emlékműnél koszorúznak minden évben, bányásznapkor, és a bányász ék-kalapácsot is vissza helyezték a tér egy másik épületére. Még a hivatalos koszorúzások előtt a bányászok díszegyenruhába öltözött kis csoportja végigjárja a város temetőit, ahol megkoszorúzzák a bányászerecsétlenségben elhunyt bányászok sírjait. A bányásznap hagyományok része a népművészeti vásár is, aminek a fénye mára kissé megkopott. Talán amiatt is, hogy alig él a városban aktív bányász, aki az ünnepen kapja meg a hűségjutalmát.

A bányászünnepeken a bányászok felöltik a külföldön ma is vidékenként különböző, és koronként változó, de mindig rendkívül díszes, elegáns ünnepi viseletüket, egyenruhájukat, amely a legtöbb országban (hazánk kivétel) az egyenruha viselőjének a bányásztársadalomban elfoglalt helyét, rangját is mutatja, akár csak a katonaságnál. Az ünnepek alkalmával a bányászok díszegyenruhájukban felvonulnak a bányászváros utcáin egy csoportos szórakozásra alkalmas helyre, ahol a szabadban, vagy sátrak alatt zeneszórá szórakoznak, énekelnek, vidáman beszélgetve és sörözgetve idézik fel a múlt kedves eseményeit. A menetet a bányászzenekar vezeti, a felvonulók magukkal viszik zászlóikat és egyéb jelképeiket (bányász ék-kalapács, bányászfokos, farbőr, bányászlámpák stb.). Az újabb időkben a menetet mazzorett-csoportok, táncgyűttesek, további zenekarok kísérik. Tatabányán a bányásznapon a Bányász Kegyeleti Emlékműnél a kegyeleti láng meggyújtásával és virágok elhelyezésével emlékezik meg a bányászat áldozatairól, majd ezt követően a Szabadtéri Bányászati Múzeumba vonulva elevenítik fel a régi emlékeket.

A tatabányai bányászokdás során bányászerecsétlenségben elhunyt munkatársak emlékére emelt Bányász Kegyeleti Emlékmű átadására 1997. augusztus 16-án került sor, Tatabánya várossá nyilvánításának 50. évfordulója alkalmából rendezett ünnepsorozat részeként. A robbanás által tönkretett vágatszakszt ábrázoló emlékmű mellett hét nagy márványtáblán vannak felvéve azon bányásztársak neve, akik a tatabányai bányászokdás során életüket vesztették. Szomorú tény: 576 nevet kellett felvéni a közadokozásból emelt kőtáblákra.

A bányászatra emlékeztet az óvárosi első világháborús emlékmű is, amelynek bányász alakja gyermekeivel tiszteleg a szárnyaszegett turulmadárral jelképezett háborús áldozatok előtt. Az 1996-os száz éves évforduló óta egy bérház falán emléktábla hirdeti az első csille szén feljövételét. Emléktáblák jelzik a már megszűnt bányák helyét. A régi bányászokház ma még használaton kívül lévő épületének bejáratánál egy bányász szobra várja, hogy új funkciót kapjon a régi, szép épület. Varga Imre bronz domborműve állít emléket Gál Istvánnak a róla elnevezett lakótelep központjában. Dr. Gál István 25 éves igazgatósága alatt élte a bányavállalat a második világháború utáni fénykorát.

A bányatörvény kötelezi a bányavállalkozókat, hogy a környezetben okozott károkat fel kell számolniuk. Az egykori állami szénbánya vállalatok átalakulása, megszűnése után ezeket a munkákat a bányavagyon-hasznosító társaságok végzik el, sajnos sok esetben nem kellő körültekintéssel. Ezért a városból többnyire eltűntek a bányavállalat által, vagy a bányavállalat használatára épült ipari létesítmények, azok is, amelyek más célú felhasználásával ipari műemlékek maradhattak volna. Egyedül a Szabadtéri Bányászati Múzeum, az ipari skanzen területén maradt meg minden az eredeti állapotában, mint amikor XV. aknaként működött. Itt nemcsak az eredeti aknatornyot tekinthetik meg a látogatók, hanem az egykori aknaudvar többi jellegzetes épületét is: a szállító gépházat az aknaszállító géppel, a szellőztető berendezést, a kompresszortelepét, az egykori öltözőt, az irodaépületet, műhelyeket stb. is. Miután a városban a régi bányászkolóniákat is lebontották, a múzeum területén építettek fel két „hatajtós”-nak nevezett bányász lakóházat, amelynek a korai időszakban épült bányászkolóniákat is alkották. A múzeum mára a bányászokdás egyik fő ápolójává vált azáltal is, hogy a távolabbról érkezett vendégeknek is bemutatja a régi szokásokat. Ennek hatása kettős. Egyrészt maguk a helyiek – akik részt vesznek a régi szokások bemutatásában – folyamatosan gyakorolják azokat, így nem merülnek feledésbe. Másrészt a látogatók is megismerik a tatabányai hagyományokat, és hírét viszik a látottaknak, hallottaknak saját hazájukba, saját vidékükre.

Tatabányán különleges ipari műemléket képviselnek az egykori lejtőszaknák kapuzatai. Ezeket a II. világháborúig különös figyelemmel, színvonalas építészeti megoldással, esztétikai igénytel építették meg. Sajnos az 1960-as, 1970-es években felhagyott bányák kapuit sor-

sukra hagyták, azok pusztulásnak indultak, pedig gondosabb odafigyeléssel megmenthetők lettek volna. A megmentésük azonban a későbbiekben is csak ötletszerűen – többnyire az anyagi szempontok által vezérelve – történt. Így sajnos nem maradt fenn aknakapuzat a bányaeépítések korai és kései időszakából. A megmentett lejtős akna lejáratok mind a középső bányaeépítési korszakból valók. A helyreállításuk is csak formailag megfelelő. Azáltal, hogy a lejáratokat a külső síkban befalázták, még csak nem is érzékeltetik, hogy ezek valamikor kapuk voltak, nem pedig monolit betonszerkezetek. A rendbe hozott X., XI. (Vida Jenő), XII. (Rehling Konrad), XIV. (Szent István) aknákon emléktábla tájékoztat egykori működésükről. A XIV. akna kapuján az 1950-es években ott raboskodó, politikai okokból elítéltek is állítottak emléktáblát. A Szabadtéri Bányászati Múzeum Alapítvány és a Tatabányai Múzeum szeretné elérni, hogy ezeket az ipari emlékeket legalább turistaút, vagy kerékpárút kösse össze egymással. Így talán fenntartásuk, karbantartásuk is több figyelmet kapna.

A XV. akna tornya mellett még egy acélszerkezetű egykori aknatorony áll a városban. Ez egykor a XII/a. akna tornya volt, amit a bányauzem bezárása után a Kő-hegyen állítottak fel és kilátóként szolgált. Helyi védettséget élvező műszaki emlék az óvárosi erőműbe vezető szénszállító függő sínpálya szakasza. Mindössze ez a mintegy 20 méter hosszú pályaszakasz maradt meg az egykor csaknem 20 kilométeres pályából. Ez a függő sínpálya, és a rajta közlekedő csillék hangja annyira jellemző volt Tatabányára, hogy a tatabányai születésű fémszobrász, Lois Viktor egy az út két oldalán álló oszlopon lévő körpályaként képzelte el a tatabányai városkaput, amelyen folyamatosan járnak körbe-körbe a csillék.

A bányászatnak nemcsak épületekben, műszaki létesítményekben, emlékművekben és emléktárgyakban megtestesülő öröksége van, hanem jelentős szellemi örökséget is tudhat magáénak. A bányász szellemi hagyományok azonban nem kötődnek egy-egy bányavidékhez, így Tatabányához sem. Sőt ellenkezőleg, ezek a bányászszokások még csak nem is kizárólag magyar hagyományok, hanem egész Közép-Európa bányászatára jellemzőek. Ennek az oka, hogy a selmecbányai Bányászati Akadémiához kötődnek és onnan terjedtek el az Osztrák-Magyar Monarchia minden utódállamában. Ezek a szokások tovább éltek és élnek ma is a montanisztikával foglalkozó egyetemeken, főiskolákon, onnan jönnek vissza a termelő vállalatokhoz, társaságokhoz.

Talán még mindig kevesen tudják, hogy a ballagás szokása bányász hagyományokból ered, a Selmecbányai Bányászati Akadémiától így búcsúztak a végzős diákok. Ők ezt akkor szalamandernek hívták, és abban különbözött a mai ballagástól, hogy sötétedéskor vonultak végig nemcsak az iskolán, hanem a kisváros utcáin is, és kezükben bányászlámpát vittek. Tatabányán a Péch Antal Bányaiipari Technikum végzősei is a bányász hagyományok szerint búcsúztak az alma matertől. A ma már sajnos egyre kevésbé ismert latin nyelvű ballagási nótát – a „Gaudeamus igitur”-t – a bányászközösségek sajátjukként éneklik ma is.

Amennyire ismert a ballagás szokása, annyira kevésbé ismert a bányászoktatásból a bányavállalati közösségekben is elterjedt *szakestély* szokása. Ez persze nem véletlen, hiszen a szakestély a szabadkőműves társaságok titkos szabályai szerint zajlik, vidám, de mégis nagyon komolyan az íratlan, írott szabályoknak megfelelően. Az 1950–1960 közötti időszak kivételével Tatabányán is évente egyszer megtartották a szakestélyt, rendszerint Borbála nap környékén. A szakestély ismertetése meglehetősen terjedelmes lenne, ezért e cikk keretein belül csak dióhéjban lehet beszámolni róla.

Ahogy már az előzőekben említettem, a gyökerei a szabadkőműves társaságokhoz vezetnek. Csak a társaság tagjává avatottak és a nagyon megtisztelt vendégek vehetnek részt az összejövetelen. Mindenki számára kötelező a szakestély írott és íratlan szabályainak betartása, amit a szakestély elején felolvassanak. Az est tisztviselőit megfelelő formalitások mellett a helyszínen választják, a civil élet munkahelyi függelmi viszonyait felfüggesztik. A választott tisztviselők: a praeses – elnök, a maior domus – háznagy, kontrapunkt – visszhang, cantus praeses – nótafa, fuchsmaior – balekszész. Az estélyt a praeses vezényli le, minden jelenlévő az ő utasításait köteles végrehajtani. Aki hibázik, büntetést kap. A jelenlévők előre elkészített vidám, humoros írásait adják elő, amelyek a bányavállalat (egykor az egyetem) életének ellentmondásos eseményeit figurázzák ki. Érdekes színfoltja az estnek a balekavatás. A társaságban még újoncnak számító, eddig próbára nem bocsátott balekot vizsgáznak vetik alá, kérdéseket tesznek fel neki, feladatokat adnak, hogy végül egy a jelenlévők közül válasz-

tott keresztapa firmává avathassa, az eddig „névtelen senkiből” „dicső firmát” avasson. A keresztapja adja meg a rendszerint humoros „alias nevét”, hogy ezentúl a szakestélyen meg lehessen szólítani. Ugyanis a szakestélyen csak titkos „alias néven” lehet megszólítani a másikat. A szakesten a jelenlévők zsíros kenyeret esznek hagymával, és hozzá sört isznak, a nótafa vezényletével bányász dalokat énekelnek. A szakestély hivatalos részének a végét az erdész, kohász és bányász himnusz eléneklése jelzi, de ezt követően a társaság kedvétől függően magyar nóták és népdalok éneklésével folytatja a beszélgetést, vigadást.

A Tatabányai Bányász Hagyományokért Alapítvány vállalta fel azt a feladatot, hogy könyvek kiadásával minél szélesebb körben, és minél több nézőpontból megismertesse a tatabányai szénbányászat történetét. 1994-ben a bányavállalat alapításának 100 éves évfordulóján adta ki „A tatabányai szénbányászat története” vállalattörténeti monográfiát, amely szakmailag az eddigi legteltesebb leírás a tatabányai szénbányászatról. Ugyanez a történet mindenki számára közérthető nyelven, szakmai magyarázatokkal, képekkel, térképekkel, pontos, évek-re bontott leírásban olvasható a „Nem csak az ipar kenyere” című könyvben. A száz éves történetet képekben adja közre a „100 év, 100 kép a tatabányai szénbányászatról” című kiadvány. A vállalat utolsó évtizedének történetéről írják le a saját nézőpontjukból az abban résztvevők a sokat vitatott eocén-program történetét: „Az eocén-program, ahogy mi láttuk”. Rövid kiadvány jelent meg a Kossuth-díjas Kóta József bányamérnök-feltalálóról, a Bányász Kegyeleti Emlékmű avatásáról, az OMBKE Tatabányai Csoportjának történetéről. Több bányászdalos füzet jelent meg, és magnókazettán is kiadták a helyi bányászokból alakult kórus előadásában, „Mi dalaink” címmel a legismertebb bányászdalokat. A kiadványok sorát a 2003-ban kiadott színes album zárta, amelynek címe „Bányászat a képzőművészetben Tatabányán”.

Ma már nyugodtan elmondható, hogy ha a bányákat be is zárták Tatabányán, mert elfogyott a gazdaságosan kitermelhető ásványkincs, a bányászok által létrehozott értékeket, hagyományokat őrzik az utódok. Ennek megvannak a szervezeti keretei is: alapítványok, bányász szakmai egyesületek, nyugdíjas szakszervezeti csoportok, mint civil szervezetek. Ugyancsak feladatuknak érzik a bányász emlékek és hagyományok ápolását a város intézményei: a múzeum, a művelődési házak, a könyvtár, a levéltár, az iskolák, és ami nagyon fontos, a város képviselőtestülete is. Ennek köszönhetően még sokáig bányászváros maradhat Tatabánya.

Százöt éves múltra visszatekintő iparág fejezte be működését a tatai (tatabányai) szénmedencében. Azonban a bányászok és a mellé települt ipar erős gyökerei velünk élnek a XXI. században is, az idetelepültek otthonaiban, a kétségkívül jelenlévő műszaki-technikai kultúrában, amely egy városnak segített talpra állni, és új életlehetőségeket kialakítani önmaga számára. Többek között ezért is szükséges az elmúlt száz év hagyományait őrizni, gazdagítani, átadni utódainknak.

Csics Gyula

Étkezési szokások a Komárom-Esztergom megyei Tarjánban*

Tarján a Gerecse hegység egy tágas medencéjének észak-nyugati részén fekszik. A tatár is feldúlta, a török is elnéptelénítette e vidéket. Újratelepítésével már a törökök is próbálkoztak, majd egy szomódi nemes református magyarokat telepített Tarján „puszta helyeire”. 1737-ben gróf Eszterházy József, a falu akkori birtokosa, 40 schwarzwaldi családot telepített ide jó feltételekkel. Lakói földműveléssel foglalkoztak, iparosra annyi volt, amennyi a helyi igényeket kielégítette. A XX. század ötvenes éveiben az iparosítás hatására egyre többen vállalták munkát Tatabányán a bányákban, a cementgyárban és az erőműben. Sok család így kétlakivá vált.

* Gyűjtötték a tarjáni Győri Sándor Általános Iskola Honismereti Szakkörének tagjai. Szakkörvezető: Szegedi Jánosné.

A tarjáni honismereti szakkör tagjait sok minden érdekli. Ezúttal a hagyományos táplálkozásal, az étkezési szokásokkal kapcsolatos gyűjtésükből adunk ízelítőt. Dédszüleinktől, nagyszüleinktől gyakran halljuk, ha nincs kedvünk megenni az ebédet, nem ízlik: bezzeg, ha éhesek lennétek, még azt is megennétek, amit mi szükségből ettünk, nemhogy ezeket a finom falatokat fitymáljátok. Ez a mondás is hozzájárult, arra kényszerített bennünket, hogy felkussuk, hogyan táplálkoztak, mit ettek őseink.

Nemcsak a mostani háziasszonyok gondja az, hogy az étrend változatos legyen, hanem az akkoriaknak is az volt. Az itt lakók német eredetűre vall, hogy a legjellegzetesebb ételük a savanyú káposzta krumplisgombóccal. Ez szinte ünnepi eledelnek számított, kiváltképp, ha a káposzta alá füstölt sonkát vagy ennek hiányában húsos füstölt szalonnát is sütöttek. A krumplisgombócból mindig jó szokat készítenek, mert másnap felszeletelve, pirított morzsába forgatva, vagy zsírban kisütve ismét asztalra kerülhetett. A krumplis tésztaból nudlit is sodortak.

Készítették dédanyáink a gombóc leegyszerűsített változatát, a puhagombócot. Mély tálba lisztet szitáltak és megsózták. Azután egy nagy fazék vizet állítottak a tűzhelyre, s ha lobogva forrt, egy keveset mindig a lisztre öntöttek belőle. Gyors mozdulatokkal összekeverték, s ezt addig ismételték, amíg jól formázható tésztát nem kaptak. Vizes kézzel kis gombócokat gömbölytettek, s a fazékban forró vizet dobták, ahol pillanatok alatt megfőtt. Mindenféle főzelékhez, mártásos ételhez adták. Másnapra élvezhetetlenné keményedve – ez is a krumplisgombóc sorsára jutott.

De ezzel nincs vége a gombócparádénak, mert a kelt gombócot is kedvelték. A zsemlekocákat élesztős tésztába keverték, és tiszta konyharuhába kötve forró vízben kifőzték.

A gombócfélék „családjába” tartozik a Krumbienfluten is. Ehhez a sós vízben főtt, áttört burgonyát tojással, sóval, tejföllel, meg egy kevés liszttel összekeverték, fakanállal jól kikeverték, majd forró zsírba szaggatva pirosra, ropogósra sütötték. Ma is gyakran készítik a krumplisgombócot, e vidéken jellemző étel. A leggyakoribb főzelékek, szósok, amihez a gombócot eszik: a bab-, a krumpli-, a borsó-, a kelkáposzta-, és a cukorrépa-főzelék, a spenót-, a paradicsom- és a birsalmaszós.

Leves nélkül nincsen ebéd – tartották régen, sőt ma is tartják sok helyen. Délben mindig került leves az asztalra, anélkül az ebéd elképzelhetetlen volt. Leggyakoribb levesek: paradicsom-, borsó-, bab-, krumpli-, gulyás-, hús-, rántott, zöldség- és tejleves. Lejegyeztük néhány hagyományos – számunkra különleges – leves receptjét.

Savanyúleves: Disznóöléskor készítették. Hagymát kevés zsíron megdinszteltek, közben két összemarék húst (kövéret, soványat) kockára vágta. Mikor a hagyma kissé megpirult, betették a húst, egy főzőkanálnyi lisztet szórtak rá, s ezzel pirították, míg a liszt meg nem pörkölődött. Ezután pirospaprikát szórtak rá, s felengedték vízzel, a kívánt mennyiséggel. Zöldséget, sárgarépat, paradicsomot, babérlevelet, borsot, sót és egy kevés ecetet tettek bele. Ez a húsmennyiség három liternyi levesnek elegendő.

A *hurkalevest* szintén disznóvágás utáni napokban fogyasztottak, abálének is mondjuk. Ebben abálták meg a sajtbba, hurkába való húsokat, és ebben a lében főzték ki a hurkát is. Ha kifakadt egy-két hurka, úgy ízletesebb lett a lé.

Soványleves: Mint a neve is sejteti, igen olcsó étel. A krumplit sós vízben megfőzték. Kevés zsírba hagymát reszeltek, megdinszteltek. Ha egy kicsit megpirult, a krumplival és a levélvel fölöntötték. Nokedlivel fogyasztották.

A leveseknél kell megemlítenünk a jellegzetes, még ma is sok helyen készülő levesbetétet, az *einmachknedl*-t. A vízben áztatott zsemleket kinyomkodják és ahány zsemle, annyi tojással, meg apróra vágott petrezselyemmel jól eldolgozzák. Kiskanállal forró zsírba – ma már több helyen olajba – szaggatják és ropogósra sűtik. Leginkább becsinált, vagy húslevesbe illik, de önmagában is finom. Ezért mindig dupla adagot kevernek belőle, mert a fele már sütés közben biztosan elfogy.

A *cukorrépa-főzelék* így készítették: megtisztították a cukorrépat, kevés krumplit tettek hozzá és sós vízben megfőzték. Ha puha lett, paprikás, fokhagymás rántással berántották. Füstölt csülökkel nagyon finom. Ma már nem sokan készítik, bár a szomszéd néni többször főzi, mert egyszer édesanyja emlékére készítette, s unokája igen megkedvelte.

A friss sertéshúst a tarjániak, mint mindenütt az országban, azelőtt nem igen ettek, legfeljebb disznóöléskor. Ami hús azonnal nem fogyott el, azt sózás után fölfüstölték. Ebből került aztán egy-egy darab az ételekbe. A húsk mellett a kolbászt meg a véres hurkát is füstölték. Érthető, hogy az itteni konyhákon ritkák voltak a disznó-, vagy marhahúsból készült gazdag húsos fogások. Annál gyakoribbak a főzelékek, meg a mártások, mint például a paradicsomos kolbász, vagy a babsaláta.

Paradicsomos kolbász: A karikára szeletelt hagymát zsíron megpárolják, paradicsomlével felengedik, karikára vágott kolbászt főznek bele. Kenyérrel, vagy gombóccal eszik.

Babsaláta: Ha bablevest főztek, több babot tettek fel föni. Mikor megpuhult, kiszedték, s karikára vágott hagymával ecetes lében összekeverték. Egy kis sóval és borssal, pirospaprikával fűszereztek.

A friss húsokat a baromfiak adták. Ma már sokan kiöntik, kiengedik folyani a baromfi vérért, pedig nagyanyáink idejében szívesen ettek. Zsemlét, vagy fehérkenyeret apró kockára vágta, s erre engedték rá a baromfi, főleg a kacska és a liba vérért. Ezután hagymát pirítottak zsíron, s ebben a hagymás zsírban többszöri forgatással megpirították a vérral összekevert kenyérdarabokat. Igen ízletes reggeli, vagy esetleg ebéd kerekedett belőle. Ha ebédre ettek, mellé kisütötték a tepertőt és a májat is. Az így megsütött vért is hurkának nevezték. A hurkakészítéshez disznóvágáskor zsemlét használtak, s a sertésvért engedték rá. Ma is készítik e finomságot. A májas hurka, amit manapság gyakrabban készítenek, nem volt jellemző Tarjánban.

A *káposztát* ősszel savanyították, a káposztás hordóban vagy a szapulóban, ez utóbbi azért célszerűbb, mert alul kifolyója van, amit fentről irányítható fadugóval szabályoztak és hetenként lemosták, eltávolították a lepedéket. Nagy gyalukkal finomra aprították a káposztát, és rétegenként az edénybe rakták. A rétegek közé birsalmaszeleteket, tormát, borsot, babérlevelet, mustármagot, koriandert (az utóbbi két fűszert nem mindenki használta) majd sőt tettek. A gondos háziasszony még egész káposztalevelet is rakott a rétegek közé, hogy főzéskor a húsgombócokat belerakhassa. Soronként döngölőfával ledöngölték a káposztát, majd a tele hordó tetejére deszkát raktak, nehéz, nagy köveket helyeztek a fára, hogy minél szorosabbra nyomják össze a káposztát, mert így az erjedés tökéletesebb lett. A hordóra abroszt terítettek, aztán hetente lemosták. Kimerték, vagy leeresztették a káposzta levét és kimosták róla a terítőt.

A *kenyérsütés* a háziasszonyok egyik legfőbb tevékenysége volt. A gazdasszony már előző este megszitálta a lisztet a teknőbe, majd bekovászolt. A kovászt kis edényben őrizte kenyérsütéstől kenyérsütésig. Reggel a főtt krumplit krumplinyomóval átnyomta, a liszthez elegyítette, ezután következett a dagasztás, ami igen fárasztó munka volt. Ehhez langyos víz és megfelelő mennyiségű só kellett. Az a mondás járta: addig kell dagasztani, míg a gerenda nem csorog, vagyis a háziasszony bele nem izzad. Dagasztás után következett a kelés. Ha megkelt, szakajtóba tették, így adtak formát neki, majd ebben vitték a pékségbe. 1948–1950-ig otthoni kemencében is sütöttek kenyeret. Ezután ezek a kemencék lebontásra kerültek, mivel a lakásokat átépítették. Az ötvenes évektől 1976-ig a pékségben (Vadász u., a mai Familia bolt helyén) sütötte a kenyeret, aki akarta. Igen sokan azonban már akkor sem bajlódtak vele, hiszen a pékség ellátta a falut kenyérrel.

A tarjáni asszonyok a rétesek, kelt tészták mesterei is. Illatos kuglófok és finom aprósütemények egész regimentje került és kerül ki kezük alól. A palacsintatésztából is sok mindent varázsoltak. A *simendl* például élesztős palacsintásza, amit tepsibe öntenek, kimagozott meggyet dugdosnak bele, majd a tetejét kristálycukorral megszórják és sütőben megsütik. De kevernek a palacsintatésztába túrót és élesztőt vagy egy csipet szódadikarbónát, és kanállal forró zsírba vagy olajba szaggatva pirosra sültek. Fahéjas porcukorral meghintve tálalják.

A *tikimüli* tojással, túróval és liszttel kevert aludttejből készül. Élesztővel bedagasztják és bő, forró zsírba szaggatva kisütik. Nagy becsben tartják errefelé a szilvalekváros töpörtyűs pogácsát is. Bár a töpörtyű meg a lekvár párosítása szokatlan, de a végeredmény a kétkedőket is meggyőzi. Receptje: 80 deka lisztből, 20 deka zsírból, 15 deka darált töpörtyűből, két tojásból, öt deka élesztővel, tejjellegény lágy kelt tésztát gyúrnak. Háromszor nyújtják, hajtogatják. Minden nyújtáskor szilvalekvárral megkenik. Végül a szokásos módon pogácsát sütnek belőle.

A lakodalmak elengedhetetlen süteménye volt a *quirzedl*, s ma sem maradhat el. A recept szerint 8 tojás sárgáját 50 deka kristálycukorral egy óra hosszát kell keverni – még géppel is –, majd 50 deka liszttel tésztát gyúrnak belőle. Kinyújtják, a tetejét csíkosra mintázzák, majd kis babapiskóta alakú formával kiszúróják. Az aprósüteményeket tepsire rakva három órán át szárítják, csak azután sütik meg. Borba mártogatva az igazi – mondják.

Fontos szerepe volt a táplálkozásban a *tejnek* és a *tejtermékeknek*. Aki több tehenet is tartott, vagy csak egyet is, igyekezett ezekből a termékekből egy kis pénzt „csinálni”, ezért „nem dúskáltak tejenben, vajban”. A tatabányai piacra vitték gyalog, majd mikor buszjárat is volt már, busszal a házakhoz, vagy a piacra, vagy helyben értékesítették. A vajkőpülő szolgált a vaj készítésére. Ez az eszköz nem csak fából, hanem cserépből is készült. A cserépedényeket a heti vásárokön vették az ide látogató fazekasoktól, főleg a csákváriaktól. A tejet köcsögökben tárolták. A tejeskávéhoz való kávét pörkölt árpából készítették. A pörkölt árpat ledarálták, fazékban vízzel megfőzték, s ezt a levet adták a tejhez.

A főzéshez dédszüleink, nagyszüleink zsírt használtak. Aránylag nem régen terjedt el az olaj használata, sokan még ma is csak zsírral főznek. A zsírsütés igen gondos munkát igényelt a háziasszonytól, hogy szép fehér maradjon, a tepertő is piros, ropogós, porhanyós, s a zsír is tartós legyen, sokáig elálljon. Fa bödönökben tartották régebben a zsírt, majd a zománcos zsírosbödönök jöttek „divatba”.

A mindennapok itala a víz és a bor volt. Általában minden parasztembernek volt szőlje, a bor mindennapos ital még ma is. A községnek igen régi (az 1700-as évek vége óta) szeszfőzdéje van. Aki tehetett, s ma is teheti, a különböző gyümölcsökből (főleg szilvából, állítólag ez a legegészségesebb) pálinkát főzetett.

Bár a konzervgyárak befőttválasztéka bőséges, mégis egyre többen tesznek el befőttet teli-re. Dédanyáink azonban nem sok befőttet tettek el, nem mintha nem lett volna elég gyümölcs, hanem a cukor volt kevés, amit meg tudtak venni. Lekvárt általában szilvából, földiszederből, bodzából készítettek. Ezekhez nem igen tettek cukrot, legföljebb egy keveset.

A szilvalekvár így készült: egy nagy véka szilvát kimagoztak s az udvarban, a szabad ég alatt nagy üstben főzték fél napig (azért kellett szabadon főzni, mert igen „puffogott”), míg olyan sűrűre nem főtt, hogy keverés közben lehetett látni az üst fenekét. Persze ez kitartó, nehéz munkát igényelt, állandó keverést. Ha jól kifőzték, sok-sok évig is állt, nem romlott meg.

A gyümölcseltevés legkedveltebb módja volt az aszalás, ami a család téli gyümölcshellátását szolgálta. Aszalnak: almát, szilvát, őszibarackot, szőlőt. Ezek a gyümölcsök minden kertben megteremttek, így adva voltak, nem került pénzbe.

A faluban a kereszténység minden ünnepét megtartották. Az ünnepeknek megvolt a jellegzetes ételük.

Újévkor kalácstésztából nyúl és percc formájú süteményeket készítettek.

Farsangkor a fánk készítése tette próbára a szakácsnők ügyességét: a szép piros, szalagos fánk vendégek elé tétele, azok elismerő szavai, s hogy mind elfogyott, mert ízlett, jelentette a teljes diadalt.

Húsvétkor szintén kalácstésztából babát sütöttek, aminek két szeme feketebors volt. Húsvét este vacsorára főtt sonkát, kolbászt és főtt tojást ettek tormával. A sonkát a húsvét előtti napon, kenyéртésztába téve a kicsontozott, főtt sonkát, kemencében megsütötték, s másnap így került az ünnepi asztalra. Tálaláskor úgy szeletelték, mint a kenyeret.

Karácsonykor diós és mákos beiglit sütöttek.

Lakodalmak alkalmával tyúkhúslevest, főtt húst tormával, paradicsomszósszal, savanyú káposztát, sült húst krumplival, savanyúságot (uborka, káposzta) tálaltak.

Mint az élethez az étel, úgy tartozik a tarjáni emberekhez a tisztaság szeretete. Bármennyi dolga is volt a háziasszonynak kint a határban, a lakását, edényeit, konyháját nagyon tisztán tartotta. A lakása mindig fehérre volt meszelve, szobájának földjét, helyiségeit hetente felmázolta, locsolta, separte. A kemencét, a rakott tűzhelyet mindig hófehéren tartotta, s ez nem kis munkát jelentett.

Szombaton este mindenki a saját portáját és a háza előtt lévő utcarészt rendbe tette. Összesöpört, gereblyézett, csinosította a ház környékét. Jó lenne, ha ez a szokás ismét divatba jönne. Erre vannak már utaló jelek, de még nem általános.

Bemutatom Héreg

Szülőfalum Héreg község a 643 méter magas Gerecse-hegy keleti lejtőjén terül el. Írásban először 1326-ban említik. Lakóit a szájhagyomány szerint a hódoltság alatt, tatárok pusztították el. 1552-ben a török defterder csak négy házat mutat ki, mégpedig a falutól délre kb. két kilométerre. Kéreg, Zereg, Héreg néven volt nevezve.

1662-ben újratelepült Hont megye Ágó – most Nyírágó – nevű falujából, református, majd 1750 táján a felvidéki Imely községből római-katolikus telepesek érkeztek. Tata – a járási székhely – kb. 22 kilométerre, tatabánya 16, Esztergom 32 kilométerre van a falutól. A Tatabánya–Esztergom közti országút a falu alsó végén vezet. A két felekezethez tartozó magyarok békésen éltek, élnek ma is a faluban. Jelenleg 1100 lélekszámú a település. Határterülete 4713 katasztrális hold. Szántó, erdő, legelő, szőlő. A szőlők 1886 táján a filoxéra miatt kipusztultak. Az 1920-as években noa szőlővel újratelepítették, de ma már kevés ilyen található a szőlőhegyeken. Egyiket közülük egykor a hercegprímás földesurunk Tardos község lakóinak adta. A Gerecse hegyen keresztül jártak szőlőiket művelni, de amikor a Gerecsében működő vörösmárvány bányák beindultak, eladogatták szőlőiket a héregieknek.

A lakosság 1936-ig főleg mezőgazdasággal foglalkozott és el volt zárva a világtól. Akkor épült a bekötő út. Az 1848-49-es szabadságharc szele eljutott az ilyen isten háta mögötti faluba is. Honvédként többen részt vettek a függetlenségi háborúban. Édesanyám, aki 1895-ben született, emlegette, hogy március 15-én, mint iskolás a többiekkel együtt versekkel, hazafias dalokkal köszöntötték a még élő díszattilás honvédeket.

Az első világháború 72 áldozatot követelt a falutól. A második 35 hősi halottat és 9 áldozatot. Az 1956-os forradalom vér nélkül zajlott le a faluban.

1949-ben megalakult a téeszcsé. 13 földnélküli család állt össze az egyházak, a kulákok és a szomszédos tarjáni svábok földjeivel. Kínlódva gazt termeltek a jóminőségű földeken. 1960-ban bekényszerítették a földtulajdonosokat is a tsz-be. Küszködtek, dolgoztak éhbéért.

1972-ben a héregi tsz egyesült a tarjánival, közös tsz lettünk. Majd a rossz vezetés következtében, egyesülnünk kellett Gyermely Tsz csoportjával, ez után jobb és szebb lett a szövetkezeti élet. 1990-ben pedig részvénytársasággá alakultunk.

A földműves szövetkezet még 1946-ban alakult a hercegprímás marotpusztai gyümölcsöséből. Jogutódja lett Vértesalja AFÉSZ.

A falu szinte a hegyek ölelésében fekszik, mi itt lakók észre sem vesszük szépségét. Az ide látogató turisták gyönyörködve szólnak róla. Ha valaki Esztergom felől érkezik az országúton, a sportpályánál jut a faluban. Itt van a millenniumi emlékmű a zászlóval. A faluba érve a református templom látható legelőbb ami az 1787-es türelmi rendelet után épült. Feljebb haladva az utcán, a falu tájházát találjuk, a Fő u. 96. szám alatt. Oda sikerült összegyűjtenünk a múlt eszközeit, emlékeit.

A 84. szám alatt van a községháza. Polgármesterünk Dékán János. Harminckét éve vezeti a falut, korábban mint tanácselnök. Előbbrejutva található az I. világháborús emlékmű. Mellette az 1849-es honvédeké, és a második világháború áldozatainak az emlékműve. A római-katolikus templom 1794-ben újjáépült, akkor nyerte el későbarokk formáját. Mellette a parókia, mindkettő műemlék. A templom jobb oldalán található a Máltai Szeretetszolgálat utógondozója. Általában 20 beteget gondoznak itt. A Fő utcán haladva elérjük a Jókai Mór Kulturházat. Kérve a faluból látunk egy Magyary Zoltánnak állított kopjafát. Magyary professzor úr a szomszédos erdőszékházba menekült a háború borzalmai elől. Az itt elért súlyos lelki-teszt meg rázkódtatás hatására, önkezeléssel vetett véget saját és felesége életének. 2003-ban állított emlékoszlopot Tata város és Héreg község önkormányzata.

Az erdőben található a hegy tövénél egy forrás, a nép Mátyás király kútjának nevezi, aki a szájhagyomány szerint itt pihent meg vadászat közben. Előtte egy rétség, itt szórakozik sokszor a falu apraja és nagyja, nyáron pedig cserkészek sátoráboroznak rajta.

A falu kulturális élete akkor lendült fel, amikor a művelődési otthon elkészült. A hagyományörző egyesület segíti a kulturális programok szervezését, működik továbbá egy nyugdí-

jas-klub Lenti Józsefné vezetésével. Régi szokásokat elevenítettünk fel, színdarabokkal szerepe-
lünk a faluban és a különböző városokban.

Munkanélküli nincs a faluban. A Gyermely Rt, a Suzuki-Esztergom, valamint Tatabánya
üzemeiben dolgoznak az emberek. A falu történetét összegyűjtötte ezen sorok írója, s Krónika
címmel 250 példányban 1996-ban jelent meg. Gyűjtése nehézkes volt, mert a falura vonatkozó
adatokat csak Szlovákiában Vágsellyén és Nyitrán találta meg. A Komárom-Esztergom me-
gyei Honismereti Egyesület tagjaként, továbbra is írogatja a falu nyelvjárását, szokásait, eze-
ket pályázatokra juttatja el. Általában sikerrel.

Ennyit kívántam leírni, erről a kis faluról a Honismeret folyóiratnak, melyre 1986 óta szor-
galmasan előfizetek.

Id. Csik Rezső

Balassi Bálint emlékünnep Esztergomban 1954-ben

Balassi Bálint születésének 400. évfordulóját ünnepelte az ország 1954-ben. Az ünnepsé-
gek egyik helyszíne az esztergomi vár volt, ahol a halálos lövés érte a 40 éves költőt. A megyei
lap munkatársaként voltam jelen, és tudósítást írtam az ünnepi eseményekről. (A cikk megje-
lent a Komárom megyei Dolgozók Lapja 1954. szeptember 25-ei számában.) Most, amikor is-
mét Balassira emlékezünk, művelődéstörténeti érdekességként idézhetjük fel az 50 évvel ez-
előtti ünnepéről szóló beszámólót. Az akkor kissé hosszúra sikeredett írás rövidített változatát
ajánlom az olvasók figyelmébe.

A XVI. században a nemzeti létért folytatott küzdelmek idején született a magyar irodal-
om. E kor szülte az első világirodalmi rangú magyar költőt, Balassi Bálintot (1554–1594), aki-
nek születésnapja a magyar irodalom ünnepe is. Esztergomban szeptember 18-án és 19-én
emlékeztek a költőre. Az első napon este a várban tábortűz mellett idézték az emlékeket. A
tűz körül úttörők, középiskolás diákok, felnőttek szorongtak. Ott volt szinte az egész város.
Az esztergomi honvédeknek a Rákóczi-indulót játszott. Dr. Mosonyi József, a Tudományos
Ismeretterjesztő Társulat dorogi járási elnöke megnyitó beszédében felelevenítette a költő há-
nyatott életét, bujdosásait, szerelmeit, harcait. Hangsúlyozta világirodalmi jelentőségét.

A beszéd után Palotai Erzsí Balassi-verseket szavalt. A költő szólott. Ezután Török Erzsé-
Kossuth-díjas énekesnő Balassi-dalokat énekelt, majd a honvédeknek Erkel: Bánk bán című
operájának egyik részletét szólaltatta meg, és kuruc dalokat játszott. A tábortűz lángja egy
táncoló „vitéz” alakját világította meg. Széki Béla honvéd Balassi korabeli öltözetben, kezé-
ben karddal járta azt a táncot, amelyet talán Balassi táncolt a pozsonyi országgyűlésen. Leg-
alább is arra gondoltunk. Végül a járási kultúrotthon táncsoportja egy kecskeméti leánytán-
cot táncolt.

A vár víziváros felőli oldalánál áll a költő szobra. Talán éppen itt érte a halálos lövés 360 év-
vel ezelőtt. Szeptember 19-én, vasárnap délelőtt a szobornál gyűlt össze ismét a város lakossá-
ga. A magyar himnusz eléneklésével folytatódott a szoborban megkezdett emlékezés. Hor-
váth Ferenc, a Néphadsereg Színház igazgatója szavalt el Balassi: Egy katonának című ver-
sét. Devecseri Gábor Kossuth-díjas költő mondott ünnepi beszédet: „Tisztelegni jöttünk Ba-
lassi szobrához. Az ő emlékével szívünkben jöttünk elhozni számára, a nagy magyar költő, a
katonaköltő, a nagy hazafi számára a magyar írók, a magyar katonák, a hazáját forrón szerető
magyar nép köszöntését.” Felidézte a költő látomásait, az ódon várak köveit, a végvári vité-
zek életét, harcait, a táncoló és daloló magyar népet, a szép asszonyok forró pillanatait és
visszautasító tekintetét. Az ünnepség végén koszorút helyeztek el a szobornál: a népművelési
minisztérium, a városi pártbizottság, a megyei tanács, a honvédség, a Tudományos Ismeret-
terjesztő Társulat, a városi tanács, a rendőrség, az Irodalomtudományi Társaság, az esztergo-
mi üzemek és iskolák képviselői.

Az ünnepségek befejező műsora vasárnap este a Honvéd Művészegyüttes előadása volt.

Gyúzi László